

UOT 47.71.07

AYTƏN CƏFƏROVA

ERKƏN DÜŞÜNCƏNİ AYIN VƏ ETİQADLARDA YAŞADAN ÇİLLƏ MƏRASİMİ

Türk xalqlarının, eləcə də Azərbaycan türklərinin mövcudluğunun erkən çağlarının izlərini daşıyaraq etnosun dünyaya baxışını ifadə edən, bəzən də mifik mahiyyət daşıyan ayin və mərasimlər günümüzdə də öz icrası ilə böyük maraq doğurur. Müxtəlif poetik örnəklərin ifası və ritualların icrası ilə müşahidə olunan bu mərasimlərin çoxu mifik mahiyyət kəsb etməsinə baxmayaraq gerçəklik faktlarından da kənarında deyildir. Azərbaycan türklərində mövsüm mərasimləri ilə əlaqəli müxtəlif mərasimlər hazırda da icra olunur və bunlar həm də ümumən türk xalqlarının ortaq mədəniyyətindəki bənzərliklərin daşıyıcısı kimi də əhəmiyyətli dirlər. Bunlar folklor və etnoqrafiya sahəsində daha çox təzahür edən faktlardır. Məsələn, Azərbaycanda mövsüm mərasimlərinin icrasında etnosun məişəti və təsərrüfatı ilə bağlı etnoqrafik məqamların digər türklərdə də ya eynilə, ya da fərqli formalarda mövcudluğunu müşahidə edirik. Mövsüm mərasimləri ilə bağlı xalq təfəkküründə yaşayan inanclar, sınımalar, ov-sunlarla yanaşı, folklorun digər növlərinə aid örnəklərin də mövcudluğu bu gün onların icra prosesində aşkarlanır və bu örnəklər təkcə Azərbaycan türklərində deyil, digər türk xalqlarında da müxtəlif fərqliliklərlə özünü göstərir. Məqalədə qədim türk etnosunun “ölmüş təbiət” kimi qəbul etdiyi qış fəslə haqqında ibtidai təfəkküründən irəli gələn ayin və mərasimlərdən, əsasən də insanların ilkin etiqadının izlərini özündə daşıyaraq günümüzdə gəlib çatan çillə mərasimlərdən bəhs ediləcəkdir.

Açar sözlər: Ayin, etiqad, mərasim, çillə, qış, folklor, xalq, icra, türk, etnos.

Türk xalqlarında mövcud olan qədim mifoloji düşüncəyə görə, qış xalqın təqviminə əsasən, dövrlərə - çillərə bölünür. Azərbaycan ərazisində bəzi təsəvvürlərdə qış qoca qarı şəklində də təqdim olunur. Belə deyirlər ki, qış Böyük Çillə, Kiçik Çillə və Boz ay adında üç oğlu olan qoca qarıdır [4, s.82].

Böyük Çillə qışın başlanğıcı zamanıdır. Xalq deyiminə görə, dekabrın 9 günü qışdandır. Dekabrın 20-si gecəsi ilin ən uzun gecəsidir. Dekabrın 21-i isə qışın girdiyi ilk gündür. Bu gündən etibarən Böyük Çillə başlayır və qırx gün çəkir. Böyük Çillə o qədər də sərt olmur. Arabir qar, yağış yağmasına baxmayaraq hava bir o qədər sərt keçmir, şaxtalı olmur. Xalq arasında bu mərasimlə əlaqəli animist düşüncəni özündə ehtiva edən mətnlər də mövcuddur. Naxçıvan ərazilərindən toplanmış bir mifik mətnədə də təbiət qüvvələri ilə bağlı düşüncələr əks olunur: “Böyüh Çilə ilə Kiçik Çilə yolda rastlaşdılar. Kiçik Çilə Böyühdən soruşur:

- Getdin nə qəyirdin?

Böyüh Çilə deyir:

- Təndirləri yandırdım, kürsüləri qurdurdum, küplərin, xaralların ağzını aşdırdım.

Kiçik Çilə deyir:

- Qoy mən gedim, gör neyniyəcəm?! Qarıları təndirdən basıp küflədən çıxaracam, küpləri, xaralları boşaldacam, üzüqoyulu qoyub gələcəm.

Böyüh Çilə deyir:

- Bacarmazsan...

Qabağın yazdı,

Ömrün azdı” [1, s.26].

Göründüyü kimi, çillələrin bəhsi verilən bu mətnədə insaniləşdirilən təbiət qüvvələrinə etnosun münasibəti ifadə edilir. Həm də mətnədə qədim Azərbaycan türklərinin təsərrüfat həyatı ilə bağlı etnoqrafik əşyalar haqqında məlumat da öz ifadəsini tapır: təndir, kürsü, küp, xaral, küflə kimi mətnədə əksini tapan sözlər etnoqrafik mahiyyət daşıyır. Növbəti mətnədə də Naxçıvan

ərəzilərinə məxsus köklü təsərrüfat həyatının elementləri obrazlaşdırılmış çillələrin dialoqunda təsvir edilir: “Böyüh Çiləynən Kiçik Çilə bacıdırlar. Kiçik Çilə Böyük Çilədən soruşur ki, getdin neynədin? Böyüh Çilə deyir ki, getdim camahatın dənənini üyütdüm, qavurmalarını elədim, qalaxlarını vırdım, əppəklərini yaptım gəldim. Kiçik Çillə deyir ki, kül başıva. Mən gedəcəm qocaları təndirdən basıp küflədən çıxaracam, uşaxların da əllərini çiləliyəcəm. Əmə həvih ki, ömrüm azdı. Kaş sənin ömrün məndə olaydı” [1, s.27]. Göründüyü kimi, təndirə çörək yapmaq, qışa hazırlıq məqsədilə bişirilən qovurma yeməyi, dən üyütmək, qalaq yığmaq el həyatının təsərrüfat elementləridir ki, bunların bəziləri, məsələn, qovurma bişirmək, təndirdə lavaş bişirmək hazırda da icra olunaraq “Naxçıvan möhürünü” almışdır.

Qədim türk dünyaanlamında təbiət qışda sükunət funksiyasını daşıyır, bəlkə də “ölür”. Lakin bunun əksinə olaraq yazda özünün ən fəal dövrünü yaşayır. Yazdan etibarən təbiət canlanır, qışın “zərbəsindən”- şaxtasından sanki ölü vəziyyət almış təbiət dirilir, cana gəlir. Qış fəslində insanların düşüncəsində həyatı funksiyasının minimuma endiyi bir dönmədir. Ona görə də bu dönmə insanları “zamansızlıq” kimi qəbul etmişlər. Hər fəsil və onlara xarakterik olan təbii hadisələrə aid əcdad düşüncəsində müxtəlif inanclar yaranmışdır. Təbiət hadisələrini qədim insanın özünə ram etmək istəyini əks etdirən bu inanclar həm də onun təbiətə ibtidai baxışının formuludur. Məsələn, yağış yağdırmaq və yağış kəsmək, küləyi çağırmaq, günəşin çıxmasını tezləşdirmək məqsədilə keçirilən ayinlər, bu ayinlərdən doğan inanc və sınımlar fikrimizə misaldır. Qışın da insana ziyanını, zərərini azaltmaq üçün xalq ayin və mərasimlərin icrasını mütləq sayırdı. Qış xalq təfəkküründə “qara qış” da adlanır. Bir çox türk xalqlarının mifik dünyagörüşündə də belə düşüncələr yaşayır ki, qışa aid olan üç aylıq zaman kəsimində təbiət qış ruhu tərəfindən öldürülür, yaz ruhu isə onu yenidən dirilir. Animist təfəkkürün qalıqlarını daşıyan bu düşüncələr fəsilərlə bağlı müxtəlif mərasimlərin icra tərzində indi də yaşamaqdadır. Cillə mərasimi haqqında Azərbaycan türklərində və digər türklərdə həm xalq təfəkküründə, həm də elmi araşdırmalarda mövcud olan müxtəlif fikirlər vardır. Bu baxımdan prof. C.Bəydili yazır ki, “...bu zaman kəsiminə Anadolu türklərində “çilə/çilə” ayı deyilir, Azərbaycan türkləri isə ona “çillə\çilə” dövrü adını vermişlər. İlin ən uzun gecəsi olaraq bilinən və “çillə gecəsi” deyilən gecəni Azərbaycanda xüsusi mərasim – kütləvi şənliklərlə xalq bayramı keçirərdilər. Çünki bu çəkilən məhtumiyyətin – çilənin sona yetməsi ilə təbiət, inanca görə, yenidən cana gəlir və bərəkətini qışdan alan baharın gəlişi ilə yeni ilə qədəm qoyurdu [4, s.83].

Ümumiyyətlə, xalq təfəkküründə qışın erkən düşüncədən qaynaqlanan dağıdıcı, məhv edən, ziyan verən fəsil olduğu, bu dövrdə təbiətdə olan nə varsa artıq məhvə doğru getdiyi haqqında fikirlər də vardır. Qışda insan təbiətdən öz təminatı üçün heç bir şey ala bilmədiyi üçün onu özünə düşmən hesab edir. Bu fikirlər daha sonra istər kiçik janr örnəklərində, istər lirik, istərsə də epik növə məxsus xalq yaradıcılığı örnəklərində poetikləşərək öz ifadəsini tapır. Elə xalq yaddaşında dolaşan bir tapmaca örnəyi də bu məqamı ifadə etmək baxımından maraqlıdır:

Üçü bizə yağdır,
Üçü Cənnət bağıdır.
Üçü yığıb gətirir,
Üçü vurub dağıdır.

Tapmaca mətnindən göründüyü kimi, yay, özündə var-dövlət qoruyub saxlayan, yığıb gətirən obraz kimi təsəvvür edilir. “Cənnət bağı” adlandırılan yaz isə əzəldən gözəllik, yenilik obrazı kimi xalq təsəvvüründə yaşayır. Payız yığılan məhsulu dağıdan obraz kimi canlandırılırsa, xalq təfəkküründə “qara qış” “ləqəbi” daşıyan qış fəslində isə “təbiəti öldürməyə çalışan düşmən” kimi qəbul edilir. Bütün bu yanaşma erkən düşüncədə animist baxışları ifadə etmək baxımından böyük maraq kəsb edir.

Çillə gecəsi – 20 dekabrda və çillə günü - 21 dekabrda bəzi adətlər icra olunur. Çillə mərasimləri Azərbaycanın bəzi ərazilərində müxtəlif formada icra olunmasına baxmayaraq Naxçıvan MR ərazilərində bu günün icrası regionalara uyğun olaraq bəzən eyni, bəzən də müxtəlif fərqliliklərlə müşahidə edilir. Məsələn, Naxçıvan MR Şərur rayonundan toplanmış örnəklərin birində deyilir: “Dekabrın iyirmisinnən iyirmi birinə keçən gecə çilə qarpızı kəsilir. Gözdüyüllər, saat on iki olsun. O zaman gətirib qarpız kəsillər. Ona da deyillər, çilə qarpızı. Çilə ordan götürülürdü. Bu günü fəsildən fəsilə keçiddir. Bu, elə bil, fəslin başlanması üçün şadlıxdı. Qahım-əqrabaya pay göndərərək. Nişannı qızdara qarpız gedir. Təzə gəlinlərə anası evindən qarpız gedir. Nişannılar nişannısına qarpız aparır” [8, s.129]. Ordubad rayonundan topladığımız örnəklərdə də maraqlı rituallar izlənməkdədir. Belə ki, xalq yaddaşında qorunan bu mərasim lap qədimlərdən icra edilərək icrası günümüzədək gəlib çatmışdır. Ordubad əhalisinin folklor yaddaşında olan düşüncəyə görə, dekabr ayının 20-si çillə girir. Həmin günü Naxçıvan MR digər ərazilərində olduğu kimi Ordubadda da çillə gecəsi dekabrın 20-də qeyd olunur. Bu gecə süfrədə adı “q” hərfi ilə başlayan nemətlərin olması məqbul sayılır: “qarpız”, “qavırma”, “qorqa”, “qatıx”, “qax”, “qovut” və s. Bundan əlavə həmin gecə ailədə hər kəsin çillə qarpızından yeməyi vacib məqam hesab olunur. Çillə qarpızı əvvəldən alınır. Həmin gün nişanlı qız evinə də xonça aparılır. Xonçalarda şirniyyat daha çox olmalıdır. Xonçanın birini isə çillə qarpızı təşkil edir. Qarpız nişanlı qız evində kəsilir, yarısı yenidən oğlan evinə gətirilir. Xalq yaddaşında çillə qarpızının “xonça bəzəyi” olması haqqında da maraqlı lirik örnəklər yaşayır. Bu münasibətlə bir bayatı örnəyində deyilir ki:

Bu qarpız çillə qarpız,
Düşübdü dilə qarpız.
Düzülüb xonçalara,
Gedir yar gilə qarpız.

Örnəkdən də görüldüyü kimi, çillə qarpızının nişanlı qız evinə aparılması həm də sevgi ifadəsi kimi qəbul edilə bilər. İnsanlar həm də düşünürlər ki, qışın gəldiyi ilk gecədə qarpız yeyilsə, xəstəlik olmaz. Bu gün qarpız kəsilməsinin başqa simvolik əlamətləri də vardır. Belə ki, qarpızın içinin qırmızı rəngdə olması günəşi xarakterizə edir. Qırmızı rəng günəşin yerdəki obrazı kimi qəbul edilir. Ona görə qırmızı rəngin mövcud olduğu faktorlardan rituallarda istifadə etmək rəmzi xarakter daşıyır. Qışın günəşli, şaxtasız keçməsi üçün qədim türklər icra etdikləri müxtəlif mərasimlərdə günəşi vəsf etmişlər. Qışdan sonra gələn yazın, eləcə də qışın günəşli olması üçün qırmızı rəngə etiqad etmişlər. Fikrimizcə, bu mistik baxış qarpızın çillə gecəsində yeyilməsini şərtləndirir. Qırmızı rəng həm də kökü qədim düşüncələrə əsaslanan, insanı bəd nəzərdən qoruyan faktordur. Qarpızın üstünün yaşıl rəngi isə bolluğun-bərəkətin nişanəsidir. Yaşıl rəng bolluğun rəmzi olmaqla yanaşı həm də cavanlığın, yeniliyin simvolu kimi də qəbul olunur. Alim M.Seyidov “yaşıl” sözünün “yaş” və “ıl” komponentlərindən ibarət olduğunu yazır. O söyləyir ki “...Burada “yaş” sözü kökdür, nüvədir, əsasdır, “ıl” isə, ehtimal ki, vaxtilə canlı sonralar ölü sözdüzəldici şəkilçidir və ya sözə birləşmiş naməlum sözün özü və ya qalığıdır” [7, s.47]. Alimin fikirlərinə əsaslanaraq, onda “yaş” sözünün kəsb etdiyi mənaları araşdırmaq zərurətinin yarandığını görürük. Bu istiqamətdə yola çıxsaq, Mahmud Kaşğarlının “Divanı-lügət-it türk” sözlüyündə də “yaş” sözünün “təzə”, “tər”, “göyərtili”, “yaşillıq”, “bitki”, “göyərtili”, “göyərtili” anlamlarını daşdığı müşahidə olunur [5, s.657]. Nəticədə, qarpız kəsilməsi ritualının icrasında etnosun qışın günəşli, qışdan sonrakının – yazın isə həm günəşli, həm də yaşıl, bərəkətli, tərəvətli olması arzusu öz ifadəsini tapır. Həm bu mərasim qış gəlməsinə rəğmən insanın yaz əhvali-ruhiyyəsinin sanki “əbədiləşdirmək” arzusunu da ifadə edir. Çillə qarpızının evin böyüyünün kəsməyi məqbul hesab olunur. Xalq arasında belə inanc var ki, çillə qarpızının tumları yığılıb gələn ilə saxlanarsa, həmin il bolluq olar. Mərasimin icrasında maraqlı

məqamlardan biri də çillə qarpızının qabıqlarının suya atılmasıdır. Elə Novruz bayramı zamanı da buna bənzər ayin icra edilir. Belə ki, Novruz bayramından 13 gün sonra cücərdilmiş və artıq saralmış səmənilerin suya atılması ritualı da məlumdur. Bu da qədim türklərdə su kultu və ona qurban vermə mərasiminin qalıqlarını özündə daşıyır.

Böyük Çillədən sonrakı dönmə xalq arasında Kiçik Çillə adlanır və 20 gün çəkir. Fevral ayının əvvəlindən başlayır. Kiçik Çillənin birinci ongünlüyündə xalq arasında Xıdır Nəbi mərasimi icra olunur. Xıdırın hər evə gəlməsini arzu edən xalq müxtəlif ayinlər icra edər. Xalq həm də belə deyər ki, Xıdırın ən çox sevdiyi buğda cücərtisindən hazırlanan qovutdur. Bunun üçün qovutu kiçik qablarda evin dörd küncünə qoyarlar. İnanırlar ki, Xıdır gəlib qovutun üzərinə barmaq basacaq, bununla da o evdə bar-bərəkət artacaqdır. Türk xalqlarında, o cümlədən, Azərbaycan türklərindəki etiqlada görə, Xıdır bolluq, yaşıllıq, ölümsüzlük, yenilik, sevinc daşıyan hami ruhdur. Ona hörmət, ehtiram göstərilərsə, o da həmin yerə hörmətlə yanaşar, o evə bolluq arzulayar. Əgər evdə var-dövlət, bar-bərəkət çoxalarsa, el arasında “Bu evə Xıdır gəlibdir, bu nemətə Xıdır əli dəyibdir” – deyərlər.

Qışın ikinci mərhələsi sayılan Kiçik Çillə dönəmində hava, adətən, Böyük Çillə ilə müqayisədə çox soyuq keçir. Elə xalq da deyir ki, “Əsas şaxta Böyük Çillədən sonra olur, yəni Kiçik Çillədə. Bu kiçik Çillə çox sərt olur. O qədər soyuq, şaxtalı keçir ki, meşədə heyvanlar, çöldə quşlar üşüyür, donur. 20 günnük Kiçik Çillə nə qədər sərt olsa da ömrü qısadır. Bu vaxt həm də günnər uzanır” [2, s.28]. Xalq yaddaşında bəzən iki qardaş, bəzən də iki bacı kimi təsvir edilən Böyük Çillə və Kiçik Çillə bir-birinə qarşı qoyulur. Böyük Çillə nə qədər yumşaq təbiətli olaraq obrazlaşdırılırsa, Kiçik Çillə onun əksinə olaraq, öz təbiəti etibarilə sərt, ərköyün obraz kimi xarakterizə olunur. Bu baxımdan professor A.Nəbiyevin fikirləri böyük önəm daşıyır: “...Maraqlı cəhətlərdən biri də odur ki, mərasim düşüncəsində insan özünün şərə, pisliyə münasibətinin müəyyən cəhətlərini Kiçik Çillə ilə bağlı poetik düşüncəsində ifadə edir:

Kiçik Çillə..
 Boyu bir belə..
 Hikkəsi bir belə..
 Gəlişi oldu
 Hayınan.
 Gedişi oldu
 Vayınan.
 Əlində qırmanç,
 Eli-günü yandırdı,
 Neçə günahsız doqqaz bağladı,
 Neçə alaqağı
 Sındırdı.
 Kəsdi neçə evin yağmasını,
 Pəndirin, çörəyin, ağmasını...” [6, s.257].

Qışın üçüncü mərhələsi Boz ay adlanır. Bu, Kiçik Çillədən sonra Novruzaqədərki zaman kəsimidir. Təqvim mifləri ilə bağlı mətnlərin birində deyilir ki: “Boz çilləyə Ağlar-gülər ay da deyillər. Binnan soruşdular ki, sən getdin neynədin? Dedi ki, mən getdim bayramı apardım, gül-çiçəyi aşdırdım, əkini cücərtdim. Məni görəndə pişih çıxdı yükün üstünə. Bıgım burdu, əl-üzünü yuyup dedi:

Kürsü altı aranım,
 Yük üstü yaylağım” [3, s.57].

Eləcə də mifoloji təsəvvürdə Boz ayın günləri haqqındakı düşüncələr də maraqlıdır. Xalq yaddaşına görə, Boz ayın günləri yox imiş. İlin günləri aylara aid edilən bir vaxtda Boz

ayın günü az olur. Hər aya 32 gün verilir, Boz aya isə cəmi 14 gün çatır. Boz ay kəsir. Onda ayların hərəsindən 1 gün alıb verirlər Boz aya. Beləliklə, digər aylar olur 31 gün, Boz ay isə olur 25 gün. Boz ay bu dəfə də razılaşmır. Ayların bir yarısı öz günlərindən vermir. Digər yarısı isə hərə 1, bəziləri də hətta 2-3 gün Boz aya verir. Boz ay sevinir. Lakin fərqli aylardan gün aldığı üçün Boz ay qarışıqdır, deyərlər. Boz ayda həm qış, həm yay, həm də yaz aylarından alınan gün var. Ona görədir ki, Boz ay fərqli keçər... Və beləliklə, xalqın inanc sistemində Boz ayın isti və ya soyuq keçməsi onun qış və yaz aylarından gün alması ilə əlaqələndirilir. Göründüyü kimi, xalq təsəvvüründə Boz ay məfhumunun kəsəyən, narazı olması türk etnosunun animist baxışını ifadə edir. Bütün təbiət qüvvələrinin bir idarəedici ruha sahib olmasının düşünən etnos çillənin də müəyyən bir ruh – sahib - əyə tərəfindən idarə olunmasını düşünürdü. Bu baxımdan, çillə mərasimi ilə əlaqəli mövcud mifoloji mətnlərdə çillə şəxsləndirilmiş, bu yolla da insanlar o qüvvələri özlərinə tabe edəcəklərinə inanmışlar. Və bu münasibət mövsüm mərasimləri ilə bağlı bir çox mifoloji mətnlərdə günümüzədək gəlib çıxmışdır.

Böyük Çillənin xoşruhu, Kiçik Çillənin bədruhu, Boz ayın isə qarışıq – bəd və xoş ruhdan ibarət olmasını qəbul edən etnos çillə nəğmələri oxumaqla, müxtəlif ayın və mərasimlərin icra etməklə təbiətin onlara vuracağı ziyanın qarşısının alınacağını düşünmüş, həm də yaxşılıq və pisləklə bağlı düşüncələrini bu nəğmələrdə, ayın və rituallarda ifadə etməyə çalışmışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan folkloru antologiyası. I cild. Naxçıvan folkloru. Bakı: Sabah, 1994, 388 s.
2. Azərbaycan folkloru antologiyası, 23-cü kitab (Naxçıvan örnəkləri), 2-ci cild. Bakı: Elm və təhsil, 2012, 332 s.
3. Azərbaycan mifoloji mətnləri. Tərtib edən: Acalov A. Bakı: Elm, 1988, 196 s.
4. Bəydili C. Türk mifoloji sözlüyü. Bakı, Elm, 2003, 418 s.
5. Kaşğari M. Divanı-lüğət-it-türk. 4-cü cild. Bakı: Ozan, 2006, 752 s.
6. Nəbiyev A. Azərbaycan xalq ədəbiyyatı. I hissə. Bakı: Turan, 2002, 680 s.
7. Seyidov M. Azərbaycan mifik təfəkkürünün qaynaqları. Bakı: Yazıçı, 1983, 326 s.
8. Şərur folklor örnəkləri. I kitab. Bakı: Elm və təhsil, 2016, 348 s.

*AMEA Naxçıvan Bölməsi
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
ceferli_ayten@mail.ru*

Aytan Jafarova

CHELLE CEREMONY PRESERVING EARLY THINKING IN RITUALS AND BELIEFS

Rituals and ceremonies that reflect the world overview of the ethnos, and sometimes carries mythical point, which has the traces of the earliest ages and the existence of the Turkic peoples, as well as the Azerbaijani Turks arouse great interest today. Many of these rituals followed by the performance of various poetic examples and rituals have great mythical essence, even though they are not beyond the reality. Various ceremonies related to the seasonal ceremonies are still being performed by the Azerbaijani Turks, and they are also important as carriers of similarities in the shared culture of all Turkic peoples. These are facts which manifest greatly

in the field of folklore and ethnography . For instance, we observe that ethnographic moments related to the life standards and farming of ethnos existed in other Turks nations either in the same or different forms during the seasonal ceremonies in Azerbaijan. Along with the beliefs, tests, and exorcisms that are associated with the seasonal rituals, the existence of the other samples of folklore are discovered today in the process of implementation, and these patterns are of different shapes manifested not only by the Azerbaijani turks but also by the other Turkic nations. The article discusses the rituals of the winter period, which the ancient Turkic ethnos perceived it as "dead nature", and mainly the chille rituals that have come to our day, bearing its traces in the primitive beliefs of the people.

Keywords: *Rituals, beliefs, ceremony, chelle, winter, folklore, folk, implementation, Turkish, ethnos.*

Айтен Джафарова

ОБРЯД ЧИЛЛЕ, УВЕКОВЕЧИВАЮЩИЙ РАНИЕ МЫСЛИ В ЦЕРЕМОНИЯХ И УБЕЖДЕНИЯХ

Носившие в себе следы существования ранних эпох, выражающие взгляд этноса на мир, а иногда носящие мифический дух тюркских народов, в особенности азербайджанцев, церемонии и обряды, и сегодня своим исполнением вызывают большой интерес. Многие из этих ритуалов, наблюдаемых исполнением различных поэтических образцов и ритуалов, несмотря на приобретение мифического значения не исключены из фактов реальности. У азербайджанцев и в настоящее время выполняются различные церемонии, связанные с сезонными обрядами, они также важны как носители сходств в общей культуре тюркских народов в целом. Это факты, наиболее проявляющиеся в фольклоре и этнографии. Например, мы наблюдаем, что этнографические моменты, связанные с бытом и хозяйством этноса, при исполнении в Азербайджане, существуют в одинаковых или различных формах у других турков. Наряду с убеждениями, испытаниями и заговорами, связанными с сезонными церемониями существование образцов, относящихся также другим видам фольклора выявляются в процессе их исполнения и эти образцы проявляются не только у азербайджанцев, но и у других тюркских народов по-разному. В статье говорится о церемониях и обрядах выдвигающихся из первобытного мышления древнетюркского этноса о зимнем сезоне, воспринятого ими как «мертвая природа», особенно об обряде чилле, которое дошло до наших дней, увековечив в себе следы первичной веры людей.

Ключевые слова: *Церемония, убеждение, обряд, чилле, зима, фольклор, народ, исполнение, тюрк, этнос.*

(Akademik Muxtar İmanov tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma: İlkin variant 21.06.2019

Son variant 27.09.2019